

УДК 343.982.342

Ганна Сергіївна ВЕРЕТУН,

завідувач сектора дактилоскопічних видів досліджень

та обліків відділу криміналістичних видів досліджень

Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

КОМПЛЕКСНА ЕКСПЕРТИЗА. ОСОБЛИВОСТІ ТА ВІДМІННОСТІ ВІД ПОНЯТТЯ «КОМПЛЕКС ЕКСПЕРТИЗ»

В експертній практиці на сьогоднішній день існує можливість проведення досліджень одночасно кількома експертами – комісією експертів. В залежності від питань, які вирішуються, кількості та характеристик об'єктів дослідження до складу комісії можуть входити експерти однієї галузі знань, – в такому випадку експертиза є комісійною, або різних галузей знань (різних напрямів у межах однієї галузі знань), – така експертиза є комплексною.

В ході проведення розслідування кримінальних правопорушень та вирішення інших правовідносин в органів досудового розслідування, слідчих суддів або судів часом виникає необхідність призначення експертиз різних видів для дослідження одного спільного об'єкту. Цим зумовлено створення комісій експертів. Однак бувають ситуації, при яких питання, що мають вирішуватись експертизою певного виду не можуть бути вирішені без фахівців інших спеціальностей. В таких випадках стає актуальним призначення комплексної експертизи.

Проте існує тонка грань між поняттями «комплексна експертиза» та «комплекс експертиз».

Грунтуючись на поняттях загальної теорії криміналістики, законодавчих та нормативно-правових актів (КПК України, Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, затвердженої наказом № 591 від 17.07.2017, Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції № 53/5 від 08.10.1998) [1; 2] та емпіричному досвіді, комплексною експертизою є експертиза, що проводиться із застосуванням спеціальних знань різних галузей науки, техніки або інших спеціальних знань (різних напрямів у межах однієї галузі знань) для вирішення одного спільного (інтеграційного) завдання (питання).

Тобто, комплексною є експертиза, в якій експерти, що спеціалізуються в різних галузях знань або родах судових експертиз, зайняті спільним вирішенням одних и тих самих питань та формулюванням загального висновку [3]. Врахування точок зору кожного з експертів забезпечується можливістю у разі недосягнення згоди давати окремі висновки. Висновки, зроблені кожним експертом самостійно, без участі спеціалістів в інших галузях знань, підписуються одноособово. Висновки по загальних питаннях підписують всі судові експерти, що приймали участь в провадженні експертизи. При цьому припускається, що кожен з учасників комплексної експертизи окрім вузької спеціалізації володіє знаннями в суміжних галузях наук, які використовувались при наданні висновку, орієнтується в схемі всього дослідження, засобах, що застосовувались, та методах на всіх етапах дослідження.

Головна ознака комплексної експертизи – це вирішення суміжних питань експертиз різного класу або роду, які не можуть бути вирішені на основі однієї галузі експертних знань. Порядок проведення досліджень, у тому числі визначення послідовності та строків виконання окремих досліджень визначається нарадою всіх експертів-співвиконавців, організованою головою експертної комісії, враховуючи функції кожного з експертів, що приймають участь в провадженні експертизи. Оцінка отриманих результатів також дається колегіально.

Якщо вирішення питань, що відносяться до різних класів (родів) судових експертиз, щодо одних і тих же об'єктів, здійснюється експертами різних спеціальностей без спільних

досліджень та без спільної оцінки отриманих результатів, то має місце комплекс експертиз [4]. В таких випадках необхідно враховувати можливі варіанти проведення спільних досліджень та черговість дій експертів різних галузей по дослідженню спільного об'єкта, види та послідовність застосування методів дослідження з урахуванням дотримання техніки безпеки, правил зберігання та поводження з об'єктами, збереження початкового стану об'єкту, об'єму та маси речовини. Синтез отриманих при такому дослідженні результатів проводиться слідчим або судом.

У чинному кримінально-процесуальному законодавстві виробництво комплексної експертизи прямо не передбачено. Незважаючи на це виробництво комплексних експертиз отримує все більш широке поширення. Це пояснюється високою ефективністю такої експертизи, широкими можливостями сукупного, синтезованого застосування знань з різних галузей науки і техніки.

Найбільш часто проводяться комплексні медико-криміналістичні експертизи, зокрема медико-балістичні по встановленню механізму пострілу (направлення та дальність пострілу, взаємне розташування того, хто стріляв і потерпілого та ін.), медико-трасологічні по встановленню механізму заподіяння тілесних ушкоджень (наприклад, ножового поранення).

Отримують все більше поширення транспортно-трасологічні експертизи по встановленню механізму дорожньо-транспортної пригоди шляхом дослідження пошкоджень на транспортних засобах та інших об'єктах експертами автотехнічної і трасологічної експертиз (іноді з участю медиків, якщо досліджуються також пошкодження на тілі людини).

Поряд з переліченими різновидами комплексних експертиз нерідко призначаються так звані комплексні дактилоскопічні та молекулярно-гінетичні, дактилоскопічні та балістичні експертизи, на вирішення яких виносяться перелік питань, до якого входять окремі питання для кожного з експертів. Висновки в таких експертизах даються окремо кожним експертом, так як об'єкти досліджуються самостійно та не потребують спільної оцінки отриманих результатів. Це яскраві приклади саме комплексу експертиз.

Також, слід зазначити, що поняття комплексної (а, відповідно, і комплексу експертиз) та комісійної експертизи використовується не тільки в кримінально-процесуальному законодавстві, але й у вирішенні цивільно-процесуальних, адміністративно-процесуальних правовідносин тощо.

Отже, для уникнення підміни понять, що мають суттєве юридичне значення, ініціатору призначення експертизи, необхідно визначитись з видами досліджень, правильно оцінити цілі та задачі, які має вирішити певна експертиза, порядок дослідження об'єктів та на основі цього визначити статус експертиз, що призначаються.

Список бібліографічних посилань: 1. Інструкція з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України : затв. наказом МВС України від 17.07.2017 № 591 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17> (дата звернення: 10.10.2018). 2. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом М-ва юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 10.10.2018). 3. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия. 2-е изд., доп. М. : Мегатрон-XXI, 2000. 334 с. 4. Корухов Ю. Г. Теоретический, методический и процессуальный аспекты комплексных экспертиз и комплексных исследований // Проблемы организации и проведения комплексных экспертных исследований. М., 1985. С. 31.

Одержано 12.10.2018

УДК 343.98

Анатолій Федотович ВОЛОБУЄВ,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз
Донецького юридичного інституту МВС України

ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІГРАФА У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ

Останнього часу актуальною проблемою у виявленні і збиранні доказів під час розслідування злочинів постало використання можливостей поліграфа. Викладені в літературі рекомендації щодо використання даного пристрою є досить суперечливими. Вони стосуються як безпосереднього його застосування під час проведення оперативно-розшукових заходів і слідчих дій, так і його використання лише як інструмента проведення експертного дослідження. Фактично працівники правоохоронних органів, на мій погляд, є дезорієнтованими щодо можливостей отримання доказів за допомогою поліграфа.

Можливості використання поліграфа ґрунтуються на взаємозв'язку емоційного стану людини і фізіологічних проявів її організму. Зокрема, коли людина відповідаючи на питання, говорить неправду, у неї відбуваються фізіологічні зміни - частішає пульс і дихання, підвищується тиск, посилюється потовиділення та ін. Поліграф здатен виявити це і зафіксувати (на випробувану особу надягаються спеціальні датчики), а спеціаліст, який проводить випробування, потім оцінює одержані у такий спосіб дані і вирішує, на які запитання особа реагувала незвичайно. Такі незвичайні для даної людини реакції, зареєстровані поліграфом, дають підстави для висновку про те, коли особа говорила правду, а коли неправду. Випробування проводиться у формі «запитання-відповідь», коли передбачаються односкладові відповіді «так» або «ні». Система перевірки включає в себе два основні етапи, на першому з яких виявляється нормальний фоновий рівень психофізіологічної активності організму людини, який реєструється на поліграфі. Для цього ставлять заздалегідь ретельно продумані і сформульовані нейтральні запитання (передбачається гарантована правдива відповідь) і контрольні запитання, що не стосуються предмету розслідування, але торкаються фактів або подій, про які особа воліє не говорити (передбачається неправдива відповідь). У такий спосіб встановлюється фонові психофізіологічна реакція особи як на нейтральні запитання, так і на запитання, які їй неприємні з певних суб'єктивних причин і вона схильна приховувати правду. На другому етапі випробування особі ставляться перевірочні запитання, які вже витікають з предмету розслідування. Фізіологічні реакції на перевірочні запитання (можлива й демонстрація предметів, малюнків чи документів) використовуються для порівняння з реакціями на нейтральні і контрольні запитання, на підставі чого спеціаліст робить висновок про суб'єктивну значущість для даної людини цих питань в умовах проведеної перевірки.

На даний час в багатьох країнах (США, Канаді, Ізраїлі, Угорщині та ін.) поліграф вже десятки років застосовується поліцією, що дає змогу виявити факт вчиненого злочину, звузити коло запідозрених осіб, створити передумови для отримання правдивих показань тощо. Але результати перевірки на поліграфі не приймаються судами як докази [1, с. 152–153]. В Російській Федерації в 1997 р. під редакцією В. О. Образцова було підготовлено підручник з криміналістики, в якому окремий параграф було присвячено використанню «криміналістичної поліграфології» [2, с. 319–329]. В підручнику було викладено положення, які обґрунтовували доцільність застосування поліграфа при проведенні слідчих дій (допиту) та оперативно-розшукових заходів (опитування), наводилися приклади його результативності в слідчій практиці. В той же час автори параграфа (В. О. Образцов, О. О. Топорков) також зазначали, що результати застосування поліграфа не можуть розглядатися як докази, вони мають лише орієнтуюче значення [2, с. 325–327].

Але не дивлячись на дане застереження в оперативно-розшуковій і слідчій практиці склалося стійке уявлення про поліграф як високоточний прилад оперативного викриття неправдивих показань – своєрідний детектор брехні, «машина правди». У зв'язку із цим